

Голові разової спеціалізованої вченої ради в НТУ «Дніпровська політехніка», доктору економічних наук, професору Людмилі БЕЗУГЛІЙ

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора економічних наук, професора, декан факультету управління та бізнес-дизайну Київського національного університету технологій та дизайну Ольшанської Олександри Володимирівни на дисертаційну роботу Білогура Станіслава Юрійовича на тему: «Інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу», подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, темами

Сучасний етап економічного розвитку національної економічної системи тісно пов'язаний з необхідністю активізації інноваційної діяльності підприємств різних сфер економіки України, що стає визначальною умовою ефективного функціонування господарюючих суб'єктів та фактором підвищення їх конкурентоспроможності. Туристична сфера, як свідчить досвід багатьох країн, здатна виступити одним із драйверів цього процесу з огляду на комплексність та багатоаспектність виробництва і експлуатації туристичного продукту. Залежно від специфіки туристичного продукту у процесі його виробництва можуть приймати участь підприємства декількох десятків інших сфер діяльності. Це означає, що активний розвиток туризму здатний спричинити ланцюгову реакцію і забезпечити мультиплікативний ефект зростання всієї економічної системи.

Формування конкурентоспроможної сфери туристичних послуг вимагає створення таких умов її розвитку, які стимулюють до виробництва нетривіальних продуктів (туристичних атракцій), що здатні забезпечити зростання, перш за все, внутрішнього туристичного потоку, тобто, шляхом посилення своєї внутрішньої конкурентоспроможності. У свою чергу, забезпечення внутрішньої конкурентоспроможності виступає ключовою умовою формування конкурентної позиції на міжнародному туристичному ринку, що стимулюватиме залучення до країни зовнішнього туристичного потоку, тим самим збільшуючи вказаний мультиплікативний ефект.

Як показав досвід багатьох країн, оптимальною господарською моделлю генерації інновацій виступає кластерне об'єднання підприємств. Такий формат виробничо-економічної взаємодії дозволяє максимально ефективно об'єднати унікальні можливості підприємств десятків сфер діяльності для створення інноваційного продукту, що, перш за все, зумовлено відсутністю бар'єрів інформаційного обміну між учасниками такого об'єднання. Скорочення

виробничо-технологічного циклу виготовлення інноваційного продукту відбувається за рахунок прискорення інформаційних потоків і відповідного прийняття управлінських рішень.

Таким чином, активізація кластерних ініціатив у туристичній сфері діяльності стає актуальним завданням державної економічної політики, вирішення якого потребує формування відповідного нормативно-правового та інституційного забезпечення. Нажаль, наявний досвід формування і подальшого функціонування кластерів у туристичній сфері свідчить про суттєві недоліки концептуального забезпечення кластероутворюючих процесів.

Актуальність дисертаційної роботи обумовлена потребою інноваційного розвитку туристичної сфери регіонів України і розв'язання вищезначених проблем в контексті розробки концептуального забезпечення політики кластеризації туристичної сфери шляхом визначення її чинників та оцінки вихідних умов на рівні конкретного регіону. У зв'язку з цим проблеми, розв'язані автором дисертації, являють собою науковий інтерес, мають важливе економічне значення і практичну спрямованість.

Дослідження проводилося згідно з планом науково-дослідних робіт НТУ «Дніпровська політехніка» за темою «Соціально-економічний розвиток в умовах четвертої промислової революції» (номер державної реєстрації 0121U108984) та ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» за темою: «Інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу» (номер державної реєстрації 0115U000063), в рамках яких автором удосконалено процесно-орієнтовану схематичну модель діяльності туристичного кластеру; розроблено систему показників оцінки умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу регіону. Матеріали досліджень увійшли до монографій на інших наукових публікацій, що готувалися за результатами виконання наукових тем.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та наукова новизна

Результати аналізу змісту дисертаційної роботи і наукових публікацій Білогура С.Ю. надали змогу зробити висновок про те, що основні наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають такому виду досліджень. Білогур С.Ю. у дисертаційній роботі визначив відповідну його темі мету, для досягнення якої поставлено і вирішено комплекс завдань, пов'язаних з теоретико-методичним обґрунтуванням концептуального забезпечення процесів кластеризації туристичної сфери регіонів України.

Новизна дисертаційної роботи Білогура С.Ю. полягає в тому, що в роботі вирішено важливу наукову проблему інноваційного розвитку туристичної сфери на основі кластерного підходу, формування та розвитку конкурентоспроможних кластерних проєктів у сфері туризму. Отримані результати свідчать про їх наукову новизну, практичне значення.

Одержані наукові положення, висновки і рекомендації, побудовані на фундаментальних теоретичних розробках вітчизняних та зарубіжних фахівців у сфері кластеризації туристичної сфери, а також використанні значного обсягу статистичної інформації щодо діяльності українського ринку туристичних

послуг та належній апробації результатів дисертаційної роботи.

Під час дослідження було використано загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: узагальнення та систематизації; економіко-математичні, статистичні; графічні й табличні методи, візуалізації теоретичних та практичних положень.

Крім того, достатність та практичну значущість одержаних в дисертаційному дослідженні наукових положень та рекомендацій підтверджує впровадження розробок у практику управлінської діяльності профільних підрозділів органів місцевого самоврядування, у діяльність туристичних компаній, у навчальний процес при викладанні профільних дисциплін у закладах вищої освіти, про що свідчать додані до роботи довідки.

Вищенаведене дає підставу констатувати, що виконана робота є логічно завершеним економічним дослідженням, яке характеризується шириною постановки завдань, новизною їхнього вирішення, обґрунтованістю висновків і рекомендацій, взаємозв'язком методичних і прикладних питань, що підтверджує достовірність елементів концептуального забезпечення інноваційного розвитку туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу.

В дисертаційній роботі Білогура С.Ю. обґрунтовано ряд наукових положень, висновків та рекомендацій, які становлять новизну, наукову й практичну цінність дослідження.

За оглядом основних аспектів дисертаційної роботи відповідно до логіки викладення матеріалу слід виділити такі положення наукової новизни:

1. Автором розвинений понятійний апарат теорії формування інноваційного середовища в сфері туризму (підрозділ 1.1) як передумови забезпечення конкурентоспроможності підприємств туристичної сфери, що дозволяє забезпечити у подальшому можливість конкретизації чинників активізації кластероутворюючих процесів у сфері регіонального туризму.

2. Удосконалена процесно-орієнтована схематична модель діяльності туристичного кластеру (підрозділ 2.1, стор. 76). Дана модель, відміну від її подібних, характеризує мотиваційний цикл діяльності підприємств туристичного кластера щодо безперервної оптимізації свого бізнесу, модернізації всіх бізнес-процесів за рахунок їх структурування та проведення наукових досліджень, впровадження їх результатів у виробництво. Наслідком реалізації мотиваційного циклу стає не тільки зниження сукупних витрат з виведення на ринок інноваційного туристичного продукту, підвищення прибутковості бізнесу і отримання конкурентних переваг, а й якісна зміна стану факторів макро- та мікросередовища кластеру.

3. Набуло подальшого розвитку наукове обґрунтування діяльності туристичних кластерів (підрозділ 2.3), яке, на відміну від загальновідомих підходів, розглядає кластер як механізм створення інноваційного продукту з максимальною споживчою вартістю, завдяки реалізації якого учасники кластерних об'єднань отримують можливість підвищити свою конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. У свою чергу, досягнення певного рівня внутрішньої конкурентоспроможності дасть можливість туристичним кластерам вийти зі своїми інноваційними продуктами на

міжнародний ринок, що дозволить залучити в'їзний туристичний потік і забезпечити досягнення зовнішньої конкурентоспроможності

4. В рамках дослідження удосконалено принципову модель інноваційно-туристичного кластеру (підрозділ 3.1). Представлений варіант моделі містить елементи зовнішнього середовища, наявність яких розглядається у якості умов виникнення і функціонування інноваційно-туристичних кластерів у регіоні. Принципова модель відрізняється від інших присутністю у ній універсального варіанту комбінації складових внутрішнього середовища кластеру, який потенційно може включати різні елементи зовнішнього середовища як складові певних інфраструктур, що виконують у кластері функції окремого виду забезпечення (проектного, технічного, технологічного, інформаційного, трансфертного та ін.). Фінальний елементний склад внутрішнього середовища кластеру буде залежати від специфіки виробництва туристичного продукту або експлуатації туристичного атрактору, який виступає як продукт кластеру

5. В дисертації дістала подальшого розвитку науково-теоретична база оцінки впливу процесу кластеризації туристичної сфери на динаміку інноваційно-туристичного потенціалу регіонів (підрозділ 3.2). Це дозволило на основі використання методу експертних оцінок визначити позитивний вплив запропонованих заходів активізації процесу кластеризації туристичної сфери регіону на стан його інноваційно-туристичного потенціалу та виявити нерівномірність впливу цього процесу на регіональні показники інтелектуального та підприємницького потенціалів, як складових інноваційно-туристичного потенціалу.

Вивчення в комплексі ступеню обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірності і новизни дозволяють зробити висновок щодо успішності виконання поставленого наукового завдання та належного рівня оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

3. Оцінка змісту роботи та повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із них 190 – основний текст. Дисертаційна робота містить 27 таблиць, 14 рисунків, 18 додатків, список використаних джерел включає 170 найменування.

У Розділі 1 (Теоретичні основи формування інноваційного середовища в сфері туризму) дисертації автор обґрунтовує безальтернативність шляху інноваційного розвитку туристичної сфери діяльності з огляду на високу конкуренцію на туристичному ринку і обмеженість пропозиції традиційних туристичних атракцій та дестинацій. Досліджені чинники інноваційного розвитку туристичної сфери та комплекс умов, які визначають формування інноваційно-туристичного потенціалу регіону. Обґрунтована доцільність застосування кластерного підходу з метою повної і ефективної реалізації інноваційно-туристичного потенціалу регіону. Визначені основні етапи розробки і реалізації державної політики кластеризації туристичної сфери

економіки.

У Розділі 2 (Сучасний стан та можливості інноваційного розвитку туристичної сфери в Україні) досліджені особливості формування конкурентного та інноваційного середовища в туристичній сфері на основі кластерного підходу. Розроблена система комплексної оцінки вихідних умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу регіону, яка дозволяє якісно охарактеризувати та кількісно оцінити стан цих умов у розрізі складових інноваційно-туристичного потенціалу. Визначені кількісні показники інноваційно-туристичного потенціалу для п'яти досліджуваних регіонів, які засвідчили його найвищий рівень для Дніпропетровського регіону.

Розділ 3 (Концептуальні напрями активізації процесу кластеризації туристичної сфери та оцінка його впливу на стан інноваційно-туристичного потенціалу регіону), на думку опонента, є найбільш важливим в роботі. Він містить пропозиції щодо концептуального забезпечення активізації розвитку кластерного формату співробітництва в туристичній сфері регіону. В розділі наведено:

- процесно-орієнтовану модель етапу побудови інноваційного туристичного кластера, яка містить елементи середовища виникнення ідеї проєкту інноваційного туристичного продукту, склад чинників, що зумовлюють доцільність кластерного формату реалізації проєкту туристичного продукту, склад потенційних учасників кластеру та зацікавлених сторін, а також загальний алгоритм формування кластеру;

- принципovu модель інноваційно-туристичного кластеру, яка включає елементи зовнішнього і внутрішнього середовища кластеру. Особливістю розробленої моделі є те, що елементи зовнішнього і середовища розглядаються, у тому числі, як умови виникнення і функціонування інноваційно-туристичних кластерів у регіоні;

- оцінку впливу процесу кластеризації туристичної сфери на стан інноваційно-туристичного потенціалу регіонів України.

За результатами виконаних досліджень опубліковано 13 наукових праць, з яких: один розділ у колективній монографії, 6 статей (у тому числі 3 статті в наукометричній базі Web of Science) та 6 праць апробаційного характеру.

Участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях свідчить про ознайомлення наукової спільноти економістів з отриманими результатами. Кількість опублікованих праць відповідає вимогам, що встановлені МОН України щодо дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

4. Значення роботи для науки, практики та суспільства

Суттєву науково-практичну значимість мають розроблені автором основні концептуальні та практичні положення, які доведені до рівня практичних рекомендацій і можуть бути використані в процесі економічно-соціального розвитку туристичної сфери, а саме, під час розроблення та реалізації стратегій та проєктів з розвитку регіональних туристичних в умовах повоєнного відновлення.

Практичну значущість результатів дослідження підтверджено: Управлінням культури і туризму Кременчуцької міської ради Полтавської області при

здійсненні управлінської діяльності у сфері туризму; ТОВ «Супутник-Кіровоград» при проведенні інформаційно-консультаційної роботи щодо визначення характеристик регіонального інноваційного середовища у туристичній галузі; Придніпровською державною академією фізичної культури і спорту при викладанні дисциплін «Туризм», «Основи економічної теорії та економіка спорту», «Менеджмент у професійній діяльності». (Додаток Т).

Отримані дисертантом теоретичні та практичні результати дають змогу підвищити ефективність та результативність діяльності туристичних кластерів, зокрема забезпечити їх стійкість та повоєнне відновлення, що актуалізує значення роботи для суспільства.

5. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

За результатами ґрунтовного вивчення рукопису дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць автора, а також аналізу наданого автором звіту щодо перевірки тексту рукопису сервісом «Unichek», порушень академічної доброчесності не було встановлено. Використані здобувачем окремі ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

Оцінюючи в цілому позитивно подане до захисту дисертаційне дослідження, слід вказати на окремі дискусійні положення дисертації та висловити такі зауваження і пропозиції:

1. У своїй роботі здобувач визначає концептуальні напрями державної політики щодо активізації процесів кластероутворення та окреслює умови, які повинні бути виконані на рівні держави та конкретного регіону для вирішення завдань інноваційного розвитку туристичної сфери (підрозділ 2.1). В той же час, на нашу думку, доцільно конкретизувати точки взаємодії органів державного управління у сфері туризму та органів місцевого самоврядування, що повинно забезпечити координацію та узгодженість їх дій і, в цілому, підвищити результативність всієї діяльності у напрямі створення регіональних туристичних кластерів.

2. Викликає зацікавленість процес визначення складу чинників кластеризації туристичної сфери регіону, що дозволило автору у подальшому сформулювати перелік специфічних потенціалів на рівні регіону, які забезпечують утворення його інноваційно-туристичного потенціалу (С. 46-47, 76-77, рис. 2.3, 81-84, рис. 2.5). Однак, логіка формування складових інноваційно-туристичного потенціалу як комплексу простих (низькорівневих) потенціалів з подальшим їх групуванням виглядає занадто ускладненою. На нашу думку, автору необхідно було здійснити певну класифікацію або типізацію цих потенціалів, що дозволило б більш жорстко і однозначно формувати за їх участю конструктивно більш складні складові інноваційно-туристичного потенціалу регіону.

3. Визначаючи рівень вихідних умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу регіону, здобувач стверджує, що залежність між цим рівнем та кількістю населення регіону не є жорсткою, що, у свою чергу не дозволяє

розглядати рейтинг регіонів за кількістю населення у якості їхнього рейтингу за рівнем вихідних умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу (С. 101). На нашу думку, дане твердження вимагає більш глибокого обґрунтування, з огляду на наявність надто широкого кола умов здійснення інноваційної діяльності в умовах конкретного регіону.

4. Здобувач робить висновок, що одним із напрямів успішного розвитку процесів кластеризації туристичної сфери на регіональному рівні є активізація муніципально-приватного партнерства (підрозділ 2.2), яке розглядається як елемент посилення інституційного забезпечення вказаних процесів та спрямовано на інтенсифікацію взаємодії місцевої влади з бізнес-структурами, а, також, є складовою зовнішнього середовища у принциповій моделі інноваційно-туристичного кластера (С. 148-149). На нашу думку, було б доцільним конкретизувати авторську думку щодо можливих форматів такого партнерства, організаційних заходів та форм його стимулювання.

5. У рамках життєвого циклу інноваційно-туристичного кластеру здобувач виділяє етап побудови кластеру та етап експлуатації кластеру (С.135) і зосереджує увагу у своєму подальшому дослідженні на етапі побудови кластеру, що, беззаперечно, відповідає поставленим у роботі завданням. В цілому, підхід автора є зрозумілим і раціональним, але, на нашу думку, зважаючи на комплексність вирішуваної проблеми, ряд заходів, спрямованих на активізацію кластерних процесів у туристичній сфері, лежить у межах етапу експлуатації кластеру. В цьому сенсі вбачається доцільним розглянути можливі заходи стимулювання кластерної активності вже на етапі повноцінного функціонування кластерних об'єднань.

6. Слід погодитися з автором, що визначення позиції регіону та траєкторії її зміни у просторі оцінок інноваційно-туристичного потенціалу досліджуваних регіонів підтверджує ефективність впливу кластероутворюючих процесів у туристичній сфері регіонів на стан їхнього інноваційного розвитку та рівень їх конкурентоспроможності на туристичному ринку. (с. 174-177, табл. 3.7, рис. 3.8). В цьому сенсі автору слід було розробити рекомендації для досліджуваного Дніпропетровського регіону із врахуванням розглянутих результатів його SWOT-аналізу і, зокрема, розвитку його науково-освітнього сектору та поточного стану малого бізнесу (Додатки И, К, Л). Це, на нашу думку, дозволило б у більшій мірі врахувати регіональну специфіку процесу кластеризації туристичної сфери.

На загальну позитивну оцінку дисертації Білогура С.Ю. подані вище зауваження суттєво не впливають, додатково характеризуючи значну складність і перспективність досліджуваної автором проблематики.

7. Загальний висновок щодо дисертаційної роботи

За результатами ознайомлення з дисертаційною роботою та науковими публікаціями Білогура С.Ю. зазначаємо, що основні наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дослідженні «Інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу», відповідають встановленим вимогам. Дисертаційна робота характеризується

достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності, науковою новизною та значимістю і може бути використана для теоретичного та методологічного обґрунтування інноваційного розвитку туризму в Україні на основі кластерного підходу.

Дисертаційна робота Білогура С.Ю. відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 Економіка, вимогам Постанови Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» та вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019)», а її автор, Білогур Станіслав Юрійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
декан факультету управління та
бізнес-дизайну Київського
національного університету
технологій та дизайну

Олександра ОЛЬШАНСЬКА